

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ  
Кафедра музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності

**С. В. ГАВРИЛЮК, В. В. НАДОЛЬСЬКА**

**ЗАМКОВІ КОМПЛЕКСИ УКРАЇНИ  
ЯК ОБ'ЄКТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ**  
(методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти першого  
(бакалаврського) рівня підготовки  
спеціальності 027 «Музеєзнавство, пам'яткознавство»)

Луцьк – 2024

УДК 719:728.81(477)(072)

Г 12

Рекомендовано до друку науково-методичною радою  
Волинського національного університету імені Лесі Українки  
(Протокол № 6 від 21 лютого 2024 року)

**Рецензенти:**

**Білик В. А.** – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Волинського національного університету імені Лесі Українки;

**Ковальчук Є. І.** – кандидат історичних наук, доцент, учений секретар Волинського краєзнавчого музею.

**Гаврилюк С. В., Надольська В. В. Замкові комплекси України як об'єкти культурної спадщини: методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня підготовки спеціальності 027 «Музеєзнавство, пам'яткознавство». Луцьк, 2024. 57 с.**

Методичні рекомендації містять настанови для вивчення здобувачами вищої освіти першого (бакалаврського) рівня підготовки спеціальності 027 «Музеєзнавство, пам'яткознавство» освітньо-професійної програми «Музейний менеджмент, культурний туризм» освітнього компонента «Замкові комплекси України як об'єкти культурної спадщини». Видання включає силабус, який дасть змогу попередньо ознайомитися із структурою освітнього компонента, темами, які виноситимуться на лекції і практичні заняття, а також даватимуться викладачем на самостійне опрацювання; рекомендації, які допоможуть здобувачам освіти на належному рівні підготуватися до семінарських занять і організувати власну самостійну роботу. Методичне видання включає також тестові завдання, які дозволять здобувачам освіти перевірити засвоєний матеріал, і глосарій.

УДК 719:728.81(477)(072)

Г 12

© Гаврилюк С. В., 2024

© Надольська В. В., 2024

© Волинський національний університет  
імені Лесі Українки

## ЗМІСТ

<b>ВСТУП</b> .....	4
<b>РОЗДІЛ 1.</b> Силабус вибіркового освітнього компонента «Замкові комплекси України як об'єкти культурної спадщини».....	6
<b>РОЗДІЛ 2.</b> Плани практичних (семінарських) занять і методичні рекомендації до їх підготовки .....	21
<b>РОЗДІЛ 3.</b> Глосарій.....	42

## ВСТУП

У здійсненні освітнього процесу підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 027 «Музеєзнавство, пам'яткознавство» освітньо-професійної програми «Музейний менеджмент, культурний туризм» у Волинському національному університеті імені Лесі Українки вагоме місце відводиться вибіркового освітньому компоненту «Замкові комплекси в Україні як об'єкти культурної спадщини». Його вивчення поглиблює знання, набуті студентами при засвоєнні нормативних освітніх компонентів «Пам'яткознавство», «Культурний туризм», «Історія і практика екскурсійної діяльності», «Туристичні ресурси».

Підготовлене видання містить силабус, який дасть змогу попередньо ознайомитися із структурою освітнього компонента, темами, які вноситимуться на лекції, практичні (семінарські) заняття, а також даватимуться викладачем на самостійне опрацювання; рекомендації, які допоможуть здобувачам освіти на належному рівні підготуватися до практичних (семінарських) занять та організувати власну самостійну роботу. Методичне видання включає також глосарій (словник термінів), що допоможе студентам розібратися у суті питань, які обговорюватимуться на лекціях і практичних (семінарських) заняттях.

Подані у методичних рекомендаціях матеріали допоможуть здобувачам освіти самостійно планувати терміни вивчення та обсяги ОК «Замкові комплекси України як об'єкти культурної спадщини», прогнозувати власну результативність засвоєння знань.

Методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня підготовки спеціальності 027 Музеєзнавство, пам'яткознавство з освітнього компонента «Замкові комплекси України як об'єкти культурної спадщини» розроблені з урахуванням:

- Освітньо-професійної програми «Музейний менеджмент, культурний туризм» (перезатвердена вченою радою Волинського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 7 від 25.05.2023 р.);
- Положення про організацію освітнього процесу на першому (бакалаврському) та другому (магістерському) рівнях у Волинському національному університеті імені Лесі Українки;
- Положення про поточне та підсумкове оцінювання знань здобувачів вищої освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки;
- Положення про визнання результатів навчання, отриманих у формальній, неформальній та/або інформальній освіті у Волинському національному університеті імені Лесі Українки;
- Положення про підготовку здобувачів освіти у Волинському національному університеті імені Лесі Українки з використанням елементів дуальної форми здобуття освіти;
- Положення про порядок формування індивідуальної траєкторії навчання здобувачів освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки;
- Кодексу академічної доброчесності Волинського національного університету імені Лесі Українки.

## РОЗДІЛ 1

### СИЛАБУС ВИБІРКОВОГО ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА «ЗАМКОВІ КОМПЛЕКСИ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ»

#### ОПИС ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

Найменування показників	Галузь знань, напрям спеціальність, освітня програма, освітній ступінь	Характеристика освітнього компонента
Денна форма навчання	Галузь знань 02 Культура і мистецтво	вибірковий
Кількість годин/кредитів 210/7	Спеціальність 027 Музеєзнавство, пам'яткознавство	Рік підготовки: 4-й Семестр: 7-й
ІНДЗ: немає	Освітньо-професійна програма «Музейний менеджмент, культурний туризм»	Лекції: 36 год.
		Практичні (семінари): 36 год.
	Освітній ступінь бакалавр	Самостійна робота: 124 год.
		Консультації: 14 год.
		Форма контролю: залік
Мова навчання	українська	Навчальний план 2020 р.

#### 1. Анотація курсу.

ОК «Замкові комплекси України як об'єкти культурної спадщини» належить до переліку вибіркового навчального дисциплін підготовки бакалаврів за спеціальністю 027 Музеєзнавство, пам'яткознавство, освітньо-професійною програмою «Музейний менеджмент, культурний туризм» і

спрямований на вивчення здобувачами вищої освіти пам'яток фортифікаційного будівництва як складової історико-архітектурної спадщини України; стану збереження і використання замкових комплексів на сучасному етапі; ролі замкових комплексів у культурному туризмі; проблем музеєфікації замкових комплексів України.

## **2. Пререквізити та постреквізити освітнього компонента.**

**Пререквізити.** Вивчення дисципліни базується на засвоєнні попередніх курсів – Пам'яткознавство, Культурний туризм, Історія і практика екскурсійної діяльності, Туристичні ресурси.

**Постреквізити.** Знання, уміння й навички, здобуті в результаті вивчення дисципліни, будуть потрібні для написання кваліфікаційної роботи, складання атестаційного екзамену.

## **3. Мета і завдання освітнього компонента.**

**Мета освітнього компонента:** формування у здобувачів вищої освіти системних знань про стан збереження і використання замкових комплексів в Україні; актуальні, складні і маловирішувані проблеми збереження нерухомих пам'яток; ознайомлення студентів із дієвими шляхами залучення інвестицій, проектною діяльністю з метою порятунку давніх фортифікаційних споруд в українських землях; формування навичок розробки практичних рекомендацій щодо ефективного збереження та раціонального використання існуючих замкових комплексів України.

**Основними завданнями** вивчення ОК «Замкові комплекси України як об'єкти культурної спадщини» є: ознайомлення здобувачів вищої освіти з публікаціями теоретиків і практиків українського пам'яткознавства, присвячених вивченню і збереженню замкових комплексів України; вивчення історичного розвитку замкових комплексів України, усвідомлення їх історико-культурної цінності; визначення місця замків в історико-архітектурній спадщині України; дослідження стану збереження і використання замків України на сучасному етапі, виокремлення проблем їх музеєфікації; узагальнення українського досвіду музеєфікації замкових

комплексів для подальшого його використання; вивчення європейського досвіду збереження фортифікаційних споруд, зокрема, замків, і можливості його застосування в Україні; простеження співпраці українських і зарубіжних фахівців щодо охорони, належного представлення, музеєфікації замкових комплексів України.

#### **4. Результати навчання (компетентності).**

Вивчення освітнього компонента дасть змогу здобувачам вищої освіти набути наступні компетентності:

*Загальні компетентності (ЗК):* ЗК 1. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності. ЗК 5. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

*Спеціальні (фахові) компетентності (СК):* СК 8. Здатність забезпечувати ефективне використання та популяризацію об'єктів історико-культурної та природної спадщини відповідно до пам'яткоохоронного законодавства. СК 10. Здатність здійснювати взаємодію музейно-заповідної мережі, об'єктів культурної спадщини з туристичною сферою. СК 11. Комунікувати та співпрацювати з державними і громадськими організаціями, міжнародними музейними, пам'яткоохоронними та туристичними інституціями.

*Програмні результати навчання (ПР):* ПР 2. Аналізувати й узагальнювати історико-культурний матеріал у певній системі. ПР 4. Визначати стан збереженості музейних предметів, об'єктів історико-культурної спадщини, пам'яток природи та розробляти програму відповідних пам'яткоохоронних заходів. ПР 8. Проводити наукове дослідження нерухомих пам'яток та визначати розмір та значення їх історико-культурної цінності. ПР 9. Складати науково-уніфіковані паспорти на нерухомі пам'ятки. ПР 15. Формувати план культурно-освітньої роботи та організовувати заходи з популяризації музейних цінностей, об'єктів історико-культурної спадщини, природних пам'яток з врахуванням потреб різних верств населення.



## 5. Структура освітнього компонента

Назви тем	Усього	Лек.	Практ. (сем.)	Сам. роб.	Консуль- тації	Форма контро- лю/бали
<b>Тема 1.</b> Предмет, мета і завдання освітнього компонента. Історіографія і джерела.	14	2	2	8	2	УО, ДС / 4
<b>Тема 2.</b> Історія замків України, їх культурна цінність.	10	2	2	4	2	УО, ДС / 4
<b>Тема 3.</b> Замкові комплекси в системі історико-архітектурних пам'яток України: стан збереження, практики актуалізації.	14	2	2	8	2	УО, Р, ДС / 4
<b>Тема 4.</b> Музеєфікація як ефективний засіб збереження та використання замків України. Рівень і проблеми музеєфікації.	14		4	8	2	УО, ДС, Р / 8
<b>Тема 5.</b> Сучасне використання замків України як об'єктів культурної спадщини.	16	2	2	12		УО, ДС, Р / 4
<b>Тема 6.</b> Перспективи включення замкових комплексів до туристичної інфраструктури України.	12	2	2	8		УО, ДС, Р / 4
<b>Тема 7.</b> Замкові комплекси Поділля: стан, проблеми збереження і використання.	14	2	2	8	2	УО, ДС, Р / 4
<b>Тема 8.</b> Замкові комплекси Волині і Рівненщини: стан, проблеми збереження і використання.	14	2	2	8	2	УО, Р / 4
<b>Тема 9.</b> Замкові комплекси Східної Галичини: стан, проблеми збереження і використання.	16	4	2	8	2	УО, Р / 4
<b>Тема 10.</b> Участь Бориса Возницького у вивченні, збереженні і музеєфікації замків України.	12	2	2	8		УО, Р / 4
<b>Тема 11.</b> Замкові комплекси Закарпаття: стан, проблеми збереження і використання.	12	2	2	8		УО, Р / 4
<b>Тема 12.</b> Замкові комплекси Лівобережжя і Слобожанщини: стан, проблеми збереження і використання.	14	4	2	8		УО, ДС, Р, Т / 4
<b>Тема 13.</b> Досягнення і нереалізовані плани щодо збереження замків України як об'єктів культурної спадщини.	14	4	2	8		УО, Р, ДС, Т / 4
<b>Тема 14.</b> Загальні тенденції вивчення, збереження і	12	2	2	8		УО, ДС / 4

ефективного використання замкових комплексів України у XXI ст.						
<b>Тема 15.</b> Упровадження в Україні міжнародного досвіду вивчення, збереження і використання замкових комплексів.	12	2	2	8		УО, ДС, Р /4
<b>Тема 16.</b> Замкові комплекси України у культурному туризмі: стан і перспективи.	10	2	4	4		УО, ДС /8
<b>Всього</b>						<b>72 балів</b>
<b>Відвідування лекцій, відвідування і робота на практичних (семінарських) заняттях</b>						<b>8 балів</b>
<b>Виконання завдань самостійної роботи</b>						<b>20 балів</b>
<b>Всього годин/ балів</b>	<b>210</b>	<b>36</b>	<b>36</b>	<b>124</b>	<b>14</b>	<b>100 балів</b>

Форма контролю\*: ДС – дискусія, Т – тести, Р – реферат, аналіз наукової праці, УО – усне опитування тощо.

## **6. Завдання для самостійного опрацювання**

Самостійна робота здобувачів вищої освіти виконується за завданням і при методичному керівництві викладача, але без його безпосередньої участі. Вона включає і повністю самостійне засвоєння окремих тем дисципліни, і опрацювання тем, які розглядаються під час аудиторної роботи. У ході самостійної роботи здобувачі освіти опрацьовують та конспектують навчальну, наукову і довідкову літературу, виконують завдання, спрямовані на закріплення знань і формування умінь та навичок, готуються до поточного контролю з освітнього компонента.

<b>№ теми</b>	<b>Види, зміст самостійної роботи</b>
1	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготовка до семінарського заняття. Опрацювати базові поняття курсу (архітектурний ансамбль, археологічні об'єкти культурної спадщини, архітектурна реставрація, буферна зона, виявлення об'єкта культурної спадщини, Держаний реєстр нерухомих пам'яток України та ін.).
2	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготовка до семінарського заняття.

	Укласти хронологічну таблицю будівництва замків в українських землях (перша колонка – дата; друга колонка – назва замку; третя колонка – власники).
3	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготовка до семінарського заняття. Самостійно опрацювати вітчизняну нормативну-правову базу у галузі збереження, дослідження, використання замкових комплексів.
4	Підготовка до семінарського заняття. Порівняти форми і завдання музеєфікації замкових комплексів України у 1945–1991 рр. та 1991–2022 рр.
5	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготовка до семінарського заняття. На прикладі одного із замкових комплексів вивчити традиційні та інтерактивні форми роботи із відвідувачами.
6	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготовка до семінарського заняття. Ознайомитися із стратегіями розвитку областей України, визначити місце в них замкових комплексів як об'єктів туристичної індустрії. Продумати власні пропозиції щодо впровадження дієвих заходів у збереження замків і фортець України.
7	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготовка до семінарського заняття. Опрацювати публікації Жукової О., присвячені питанням музеєфікації замкових комплексів Хмельницької області, України загалом.
8	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготовка до семінарського заняття. Опрацювати матеріали Міжнародної наукової конференції «Олика в європейській історії: відтворення історико-архітектурної спадщини» (Луцьк, 2022 р.).
9	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготовка до семінарського заняття. Опрацювати матеріали про дослідження замкових комплексів Східної Галичини у ХІХ – на початку ХХІ ст.
10	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготовка до семінарського заняття. Опрацювати біографію Б. Возницького, з'ясувати чинники формування його зацікавленості замками України.
11	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготовка до семінарського заняття. Опрацювати матеріали про розвиток дестинацій замкового туризму у Закарпатській області.
12	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготовка до семінарського заняття. Опрацювати матеріали про екскурсії земляними фортецями Слобожанщини як сучасний туристичний продукт.
13	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготовка до семінарського заняття. Укласти хронологію заходів, які були реалізовані в Україні упродовж

	1991–2022 рр., спрямованих на реконструкцію замків як об'єктів культурної спадщини.
14	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготовка до семінарського заняття. Опрацювати матеріали про сучасні практики ревіталізації замків в Україні.
15	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготовка до семінарського заняття. Опрацювати матеріали про допомогу міжнародних організацій з охорони культурної спадщини історико-культурним заповідникам України у період 2014–2022 рр.
16	Опрацювання лекційного матеріалу. Підготовка до семінарського заняття. Підготувати презентації про сучасні форми діяльності і туристичний потенціал замкових комплексів України (на прикладі роботи окремих заповідників). Продумати власні пропозиції щодо використання замкових комплексів України у культурному туризмі.

## **ПОЛІТИКА ОЦІНЮВАННЯ**

При вивченні освітнього компонента «Замкові комплекси України як об'єкти культурної спадщини» застосовується поточний та підсумковий семестрові форми контролю. Поточна оцінка є сумою балів, які отримує здобувач вищої освіти за: поточну роботу з відповідних тем (80 балів). Також, передбачено обов'язковий контроль засвоєння навчального матеріалу дисципліни, віднесеного на самостійну роботу (20 балів). Поточний контроль (засвоєння окремих тем) проводиться у формі усного опитування або письмового експрес-контролю (тестування) на лекціях та семінарських заняттях, у формі виступів здобувачів вищої освіти з доповідями (рефератами, повідомленнями, есе тощо) при обговоренні навчальних питань на семінарських заняттях.

При вивченні дисципліни необхідно спиратися на конспект лекцій, рекомендовану навчальну та наукову літературу. Вітається використання інших джерел з альтернативними поглядами на ті чи інші питання задля формування продуктивної дискусії з проблем освітнього компонента.

Відвідування занять є обов'язковим. У разі підписання здобувачем вищої освіти індивідуального плану обов'язковим є відвідування лише

семінарських занять. Високо оцінюється прагнення здобувачів вищої освіти: регулярно відвідувати заняття; планомірно та систематично засвоювати навчальний матеріал; активно працювати на лекційних і семінарських заняттях, брати участь в обговоренні дискусійних питань; повною мірою долучатися до активних форм навчання; відпрацьовувати пропущені семінарські заняття. З поважних причин (наприклад, хвороба, працевлаштування, міжнародна мобільність) навчання може відбуватись в он-лайн формі.

Недопустимими є: пропуски з неповажних причин та запізнення на заняття; користування мобільним телефоном, планшетом чи іншими мобільними пристроями під час заняття (окрім випадків, передбачених навчальним планом та методичними рекомендаціями викладача); списування та плагіат.

Здобувачі вищої освіти мають дотримуватися академічної доброчесності: самостійно виконувати усі навчальні завдання, завдання підсумкового контролю. У разі використання ідей, тверджень, відомостей при виконанні усіх завдань, передбачених силабусом, необхідно у формі посилань вказувати на джерела інформації. Дотримуватись норм законодавства про авторське право і суміжні права. Дотримуватись положень «Кодексу академічної доброчесності ВНУ імені Лесі Українки».

У випадку, якщо здобувач освіти не відвідував окремі аудиторні заняття з поважних причин та надав підтверджуючий документ, на консультаціях він має право відпрацьовувати пропущені заняття (усно або у формі тестування) та добрати ту кількість балів, яку було визначено на пропущені теми. Пропущені з поважних причин заняття відпрацьовуються у визначений час згідно затвердженого графіка.

Результати навчання, здобуті здобувачем освіти шляхом неформальної та/або інформальної освіти, визнаються у ВНУ імені Лесі Українки шляхом валідації. Порядок та процедура визнання регламентується «Положенням про визнання результатів навчання, отриманих у формальній, неформальній

та/або інформальній освіті у ВНУ імені Лесі Українки». Визнанню можуть підлягати такі результати навчання, отримані в неформальній освіті (професійні курси/тренінги, громадянська освіта, онлайн-освіта, професійні стажування тощо), які за тематикою, обсягом вивчення та змістом відповідають як освітньому компоненту загалом, так і його окремому розділу, темі (темам), індивідуальному завданню, які передбачені силабусом навчальної дисципліни. Визнання результатів навчання, отриманих у неформальній та/або інформальній освіті, відбувається в семестрі, що передує семестру початку вивчення освітнього компонента, або під час вивчення ОК (але не пізніше початку останнього місяця навчання, враховуючи ймовірність непідтвердження здобувачем результатів такого навчання).

Загалом оцінювання здобувачів здійснюється відповідно до «Положення про поточне та підсумкове оцінювання знань здобувачів вищої освіти ВНУ імені Лесі Українки». Максимальну кількість балів (100) можна набрати упродовж семестру за результатами виконання усіх видів робіт, які передбачені силабусом.

## **ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ**

Семестровий залік виставляється здобувачам освіти на підставі результатів виконання усіх видів запланованої навчальної роботи упродовж семестру за 100-бальною шкалою. У дату складання заліку викладач записує у відомість суму поточних балів, які здобувач освіти набрав під час поточної роботи (шкала від 0 до 100 балів).

У випадку, якщо здобувач освіти протягом поточної роботи набрав менше як 60 балів, він складає залік під час ліквідації академічної заборгованості. У цьому випадку бали, набрані під час поточного оцінювання, анулюються. Максимальна кількість балів на залік під час ліквідації академічної заборгованості – 100. Повторне складання заліку

допускається не більше як два рази: один раз – викладачеві, другий – комісії, яку створює декан факультету.

Терміни проведення підсумкового семестрового контролю встановлюються графіком навчального процесу.

### **Перелік питань для підсумкового контролю:**

1. Предмет, мета і завдання освітнього компоненту «Замкові комплекси України як об'єкти культурної спадщини».
2. Історіографія і джерела навчального курсу.
3. Замкові комплекси в системі історико-архітектурних пам'яток України: стан їх збереження, напрацьований досвід популяризації.
4. Шляхи ефективного збереження та раціонального використання замкових комплексів України у ХХІ ст.
5. Правове забезпечення охорони замкових комплексів в Україні.
6. Музеефікація як ефективний засіб збереження та використання замків України. Рівень і проблеми музеєфікації.
7. Сучасне використання замків України як об'єктів культурної спадщини. Вивчення і впровадження міжнародного досвіду.
8. Перспективи включення замкових комплексів до туристичної інфраструктури України.
9. Замкові комплекси Поділля на сучасному етапі: стан, проблеми збереження і використання.
10. Замкові комплекси ХІІ – ХVІІ ст. Хмельницької області на сучасному етапі: стан, проблеми збереження і використання.
11. Замкові комплекси Волинської області на сучасному етапі: стан, проблеми збереження і використання.
12. Замкові комплекси Рівненської області на сучасному етапі: стан, проблеми збереження і використання.
13. Замки Тернопільщини у культурному туризмі України.
14. Діяльність історико-культурного заповідника «Замки Тернопілля».

15. Замкові комплекси Східної Галичини на сучасному етапі: стан, проблеми збереження і використання.
16. Участь Бориса Возницького у вивченні, збереженні і музеєфікації замків України.
17. Замкові комплекси Закарпаття на сучасному етапі: стан, проблеми збереження і використання.
18. Замкові комплекси Лівобережжя на сучасному етапі: стан, проблеми збереження і використання.
19. Замкові комплекси Слобожанщини на сучасному етапі: стан, проблеми збереження і використання.
20. Стан і перспективи музеєфікації Олицького замку на Волині.
21. Досягнення і нереалізовані плани щодо збереження замків України як об'єктів культурної спадщини.
22. Загальні тенденції вивчення, збереження і використання замкових комплексів України, перспективи залучення міжнародного співтовариства.
23. Віктор Вечерський – дослідник замків і фортець України.
24. Впровадження в Україні європейського досвіду вивчення, збереження і використання замкових комплексів.
25. Впровадження в Україні світового міжнародного досвіду вивчення, збереження і використання замкових комплексів.

#### **Шкала оцінювання**

<b>Оцінка в балах</b>	<b>Лінгвістична оцінка</b>
90 – 100	Зараховано
82 – 89	
75 – 81	
67 – 74	
60 – 66	



### Рекомендована література:

1. Аніпко Н. П. Середньовічні замки Польщі та їх використання в туристичній індустрії. *Замковий туризм Тернопільської області: проблеми та перспективи розвитку*: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (4 травня 2012 р.). Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. С. 132–136.
2. Аніпко Н. П. Середньовічні замки і фортеці. Рекреаційно-туристське використання. *Краєзнавство, географія, туризм*. 2011. № 20. С. 15–18.
3. Антонюк Д. В. Триста п'ятнадцять польських замків і резиденцій в Україні: путівник. Ч. 2 [в 2 ч.]. Київ : Грані-Т, 2012. 260 с.
4. Вечерський В. Збереження замків – завдання для українського бізнесу. *Бізнес України*. 2006. Жовтень. С. 68–73.
5. Вечерський В. В. Пам'ятки архітектури й містобудування Лівобережної України: виявлення, дослідження, фіксація. Київ: Видавничий дім А. С. С., 2005. 586 с.
6. Вечерський В. В. Фортеці й замки України. Київ : Науково-дослідний інститут пам'яткоохоронних досліджень, 2011. 664 с.
7. Годованюк О. Пам'ятки будівельної діяльності князів Острозьких у м. Острозі. *Острозька давнина*. Львів, 1995. Вип. 1. С. 40–58.
8. Гончарова К. В. Музеїфікація архітектурних об'єктів в системі реставраційних заходів в Україні протягом 1950-х – 1980-х рр. *Проблеми збереження та вивчення музейних пам'яток. Сучасний стан, новітні технології, перспективи*. Київ : Нац. Києво-печерський істор.-культ. заповідник, 2011. С. 569–575.
9. Дзембас О. Деякі наслідки дослідження Невицького замку у 2005 р. *Археологічні дослідження в Україні*. 2006. С. 160–165.
10. Дубенський науковий вісник. Зб. наук. праць. Вип. 4: матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції, присвяченої 530-річчю першої писемної згадки про Дубенський замок. Дубно, 2022. 212 с.

11. Жукова О. В. Музеефікація замкових комплексів України як один з засобів їх збереження. *Археометрія та охорона історико-культурної спадщини*. Київ, 2004. Режим доступу: [http:// www.myslenedrevo.com.ua](http://www.myslenedrevo.com.ua)
12. Жукова О. В. Окремі аспекти організації збереження пам'яток фортифікаційного будівництва в Україні. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2007. Вип. 20. С. 33–40.
13. Закон України «Про охорону культурної спадщини». [URL: https://urst.com.ua/pro\\_kulturu/st](https://urst.com.ua/pro_kulturu/st)
14. Іванов О. Замки і палаци Західної України: історія – культура – туризм. Київ : Наш Світ, 2004. 214 с.
15. Івлєва В. П. Методичні рекомендації щодо музеєфікації нерухомих пам'яток науки і техніки. *Праці НДІ пам'яток охоронних досліджень*. 2008. Вип. 2. С. 14–28.
16. Каднічанський Д. А. Стан та перспективи розвитку замкового туризму у Львівській області. *Географія та туризм: Науковий збірник*. № 43. Київ, 2018. С. 73–82.
17. Каднічанський Д. А., Завадовський Т. Б. Замковий туризм. Курс лекцій. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 138 с.
18. Ковальчук Є. Музеефікація об'єктів культурної спадщини. *Олика в європейській історії: відтворення історико-архітектурної спадщини: Наук. зб. : Матеріали Міжнар. наук. конф., м. Луцьк – смт. Олика, 29 – 30 жовтня 2021 р.; упоряд. Є. Ковальчук, О. Карліна*. Луцьк: ПП «Волинська друкарня», 2022. С. 13–18.
19. Культурна спадщина в контексті «Зводу пам'яток історії та культури України» / Кот С. І. (відп. ред.), Денисенко Г. Г., Івакін Г. Ю., ін. Київ : Інститут історії України НАН України, 2015. 486 с.
20. Лисий І. Вектори музеєфікації замків Івано-Франківської області. URL: <https://www.akademia.edu/34051713>
21. Любіцева О. О. Туристичні ресурси України : навч. посібник. Київ: Альтерпрес, 2007. 369 с.

22. Маленков Р. Світова спадщина ЮНЕСКО в Україні. Київ : Комора, 2021. 240 с.
23. Мацюк О. Замки і фортеці Західної України. Історичні мандрівки. Львів : Центр Європи, 2009. 200 с.
24. Міжнародні засади охорони нерухомої культурної спадщини. Київ: Фенікс, 2008. 176 с.
25. Надольська В. Роль замку Любарта у розвитку подієвого туризму. *Старий Луцьк*. Науково-інформаційний збірник. Вип. XVII. Луцьк : Видавництво «Терези», 2021. С. 291–298.
26. Надольська В. Сучасні практики замкового туризму в Європі. *Дубенський науковий вісник*. Зб. наук. праць. Вип. 4: матеріали Міжнар. наук.-теорет. конф., присвяченої 530-річчю першої писемної згадки про Дубенський замок. Дубно, 2022. С. 191–194.
27. Надольська В. В. Фестиваль як форма промоції замку Любарта. *Наукові записки Національного заповідника «Замки Тернопілля»*. 2021. № 11. С. 122–127.
28. Олика в європейській історії: відтворення історико-архітектурної спадщини: Наук. зб. : Матеріали Міжнар. наук. конф., м. Луцьк – смт. Олика, 29–30 жовтня 2021 року; упоряд. Є. Ковальчук, О. Карліна. Луцьк: ПП «Волинська друкарня», 2022. 270 с.
29. Пам'ятки культури й містобудування України: Довідник Державного реєстру національного культурного надбання / В. Вечерський, О. Годованюк, Є. Тиманович та ін. За ред. А. Мардена та В. Вечерського. Київ : Техніка, 2000. 501 с.
30. Погудін Т. Діяльність замкових комплексів щодо збереження пам'яток історії та культури в Україні. *Роль та місце музеїв у підвищенні туристичної привабливості регіонів*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Чернівці, 15 груд. 2011 р. Чернівці : Букрек, 2012. С. 382–387.
31. Прибега Л. Замки та фортеці України. Київ : Видавництво «Мистецтво», 2019. 192 с.

32. Пустиннікова І. С. Україна. 101 стародавній замок. Харків : Веста, 2009. 64 с.
33. Регіональні особливості нерухомих пам'яток України [Монографія] / кол. авт.: Бичковська Г. М., Гаврилюк О. Н., Гаврилюк С. В. [та ін.]; під заг. ред. Л. О. Гріффена, О. М. Титової: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК. Київ : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК, 2017. 275 с.
34. Ричков П., Луц В. Архітектурно-мистецька спадщина князів Острозьких. Київ : Техніка, 2002. 168 с.
35. Рутинський М. Й. Замковий туризм в Україні. Географія пам'яток фортифікаційного зодчества та перспективи їх туристичного відродження: Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 432 с.
36. Терський С. В., Омельчук Б. А. Археологія замчищ Західної України: історія та перспективи дослідження. Режим доступу: <https://chtyvo.org.ua>
37. Трубочанінов С. Країна замків і фортець. 2 вид. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2007. 56 с.
38. Шуляр А. Свірзький замок. *Галицька брама*. 2003. № 10–12 (106–108). С. 11–13.

## РОЗДІЛ 2

### ПЛАНІ ПРАКТИЧНИХ (СЕМІНАРСЬКИХ) ЗАНЯТЬ І МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ЇХ ПІДГОТОВКИ

Практичні (семінарські) заняття – це організаційна форма навчання, яка передбачає обговорення питань, що стосуються раніше прослуханої лекції або наперед визначеної теми чи розділу освітнього компонента. Основні завдання практичного (семінарського) заняття – поглиблення й закріплення теоретичних знань здобувачів освіти, отриманих у процесі вивчення освітнього компонента, розвиток пізнавальної активності, аналітичного мислення, вміння аналізувати й творчо застосовувати на практиці матеріал лекції та самостійно опрацьованих джерел і наукової літератури. Семінарське заняття є дієвою формою активізації мислення здобувачів освіти під час обговорення питань певної теми. При підготовці до семінарів і під час їх проведення увага приділяється виробленню у здобувачів навичок професійної діяльності, дослідницького підходу до матеріалу, що вивчається, а також формується вміння оперувати теоретичними положеннями, аналізувати та узагальнювати наукову інформацію.

Практичні (семінарські) заняття не дублюють лекції, а є їх логічним продовженням, оскільки поглиблюють знання здобувачів освіти із важливих тем, розвивають творчу самостійність, цікавість до наукових досліджень, дають змогу поєднати науково-теоретичні положення з практичним застосуванням. На семінарських заняттях студенти оволодівають новими дефініціями, здобувають навички оформлення наукових праць (рефератів), вміння усного та письмового викладу матеріалу, прилюдного захисту наукових положень і висновків, які ними висуваються. Це заняття, яке проводиться в академічній групі під керівництвом викладача за заздалегідь запропонованими темою і планом, як правило, після прочитаної лекції з відповідної теми освітнього компонента і самостійної підготовки здобувачів

освіти. Питання, які виносяться на самостійне опрацювання здобувачами, наведені у силабусі.

Під час заняття студенти виступають із доповідями та повідомленнями, інші доповнюють їх виступи, ставлять запитання, беруть участь у дискусії. Викладач спрямовує обговорення доповідей, ставить проблемні запитання, щоб викликати обмін думками, дискусію. Усі здобувачі повинні готувати запропоновані питання відповідної теми, щоб мати змогу доповнити, заперечити, аргументувати власну думку тощо. Студенти виступають за бажанням або за викликом викладача. Викладач заохочує їх до пошуку додаткових матеріалів з теми, спонукає до дослідницької роботи.

Особливість семінарського заняття полягає в тому, що здобувачі вищої освіти на основі запропонованих викладачем джерел і наукової літератури самостійно вивчають певну тему освітнього компоненту,, готують презентації, реферати, повідомлення, рецензування, матеріал для доповнення викладених напрацювань попереднього доповідача, беруть участь у розгорнутій дискусії тощо. Для перевірки знань на семінарському занятті можуть проводитися контрольні роботи у вигляді тестів або розгорнутих відповідей на запропоновані викладачем питання. Здобувачі освіти під час семінарів можуть усно і письмово викладати навчальний матеріал. Кожна із форм відповіді оцінюється відповідними балами.

Найпоширенішим, на нашу думку, видом практичного заняття (семінару) є семінар-повідь (повідомлення). Такий вид семінару потребує ґрунтовної підготовки кожного питання теми, використання низки джерел і наукові літератури. Семінар розпочинає викладач, звертаючи увагу на тему, яка розглядатиметься, питання, які винесені для обговорення, та деякі організаційні питання. На семінарі здобувач освіти послідовно викладає свої думки, підтверджує їх фактами, ілюструє переконливими прикладами, може підготувати презентацію. Решта здобувачів уважно його слухають, аби бути готовими до доповнень, підтверджуючи чи спростовуючи викладене.

Доповіді та повідомлення повинні включати такі складові: вступ, основний зміст, висновки. Кожна з цих частин відіграє вагому роль, несе своє смислове навантаження, а загалом вони покликані забезпечити цілісність розкриття відповідного питання теми. Якість виступу значною мірою залежить від чіткості його побудови, здатності аргументувати висунуті твердження та зробити ґрунтовні висновки. У вступі, зокрема, наголошується на актуальності питання теми, його ролі у поглибленому її вивченні. Здобувач повинен коротко поінформувати про проведену роботу з підготовки питання: використані джерела, наукову літературу, методи узагальнення опрацьованої інформації. Така інформація дасть змогу студентам детальніше зорієнтуватися у предметі обговорення, налаштуватися на сприйняття думок доповідача, виявити певний інтерес до питання, яке доповідатиметься, тощо.

Основний зміст повинен включати вагомі теоретичні положення, факти, розкривати зміст і методи проведених досліджень, подавати аналіз отриманих результатів, узагальнювати їх. Важливо, щоби все це відповідало темі виступу, викладалося чітко, послідовно, з розкриттям причинно-наслідкових зв'язків явищ, подій і фактів, які розглядаються. Відповідь на кожне питання теми повинна завершуватися висновками (певними підсумками, узагальненнями, рекомендаціями тощо). Якщо, на думку виступаючого, тема потребує подальшого опрацювання, то необхідно підкреслити, що саме не допрацьовано, які аспекти є суперечливими, на що звернути увагу у подальших дослідженнях.

Практичні заняття можуть також проводитися у формі семінару-диспуту, семінару-конференції, ін. На кожному занятті можуть заслуховуватися попередньо підготовлені здобувачами освіти реферати, повідомлення, есе, що значно урізноманітнює такі форми проведення навчальних занять. За підготовку рефератів передбачені окремі бали.

## **Практичне заняття 1. ПРЕДМЕТ, МЕТА І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА. ІСТОРИОГРАФІЯ І ДЖЕРЕЛА.**

1. Предмет, мета і завдання ОК «Замкові комплекси України як об'єкти культурної спадщини». Основні терміни.
2. Наукова література з вивчення історії замкових комплексів України, особливостей їх збереження і використання як об'єктів культурної спадщини. Дослідження замків і фортець України В. Вечерським, Л. Прибегою. Характеристика їх наукових праць.
3. Дослідження замків і фортець України О. Мацюком. Участь О. Мацюка у створенні та діяльності у Львові Товариства прихильників дослідження фортець та палаців.
4. Обговорення питань збереження і використання замкових комплексів України на науково-практичних конференціях, які проводять історико-культурні заповідники впродовж 2013–2023 рр. (Луцьк, Дубно, Збараж, Золочів, Кам'янець-Подільський, ін.).
5. Джерела з вивчення ОК «Замкові комплекси України як об'єкти культурної спадщини».

### **Література до практичного заняття 1:**

1. Божко Л. Д. Історіографія досліджень туризму за доби незалежності України. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2014. Вип. 43. С. 47–55.
2. Бондаренко Г. В. Археологія і пам'яткознавство Волині: історіографічний огляд (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.). *Краєзнавство*. 2006. № 1-4. С. 150-157.
3. Дьомін М. М. Проблеми дослідження архітектурної спадщини України. *Архітектурна спадщина України*. 1994. № 3. С. 5–10.
4. Казьмирчук М., Мех Н. Маєткова культура України у сучасних гуманітарних та природничих дослідженнях. *Український історичний журнал*. 2021. Число 3. С. 157-169.



5. Колосок Б. Історіографія укріплень Луцька (до 01.09.1939 р.). *Архітектурна спадщина України*. Вип. 3. Ч. 1. Питання історіографії та джерелознавства української архітектури / За ред. В. Тимофійенка: Статті. Київ : Українознавство, 1996. С. 36–60.

6. Лисий І. О. Теоретичні основи туристичної оцінки об'єктів фортифікаційного будівництва: історіографія проблеми. URL: <http://surl.li/pnnut>

## **Практичне заняття 2. ІСТОРІЯ ЗАМКІВ УКРАЇНИ, ЇХ КУЛЬТУРНА ЦІННІСТЬ.**

1. Поняття замків і замкових комплексів, їх місце у системі нерухомих об'єктів культурної спадщини.
2. Замки України як свідки середньовічної історії. Особливості їх будівництва в українських землях.
3. Історія замків і замкових комплексів України (Луцького, Острозького, Олеського, Підгорецького, Дубенського, Скалатського, Збаразького, ін. на вибір здобувачів).

### **Література до практичного заняття 2:**

1. Антонюк Д. В. Триста п'ятнадцять польських замків і резиденцій в Україні: путівник [в 2 ч.]. Київ : Грані-Т. 2012. 260 с.

2. Грушевський М. Опис Подільських замків 1494 р. *Грушевський М. С. Твори: У 50 т. / Редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.* Львів, 2003. Т. 5: Серія «Історичні студії та розвідки (1888–1896)». С. 68–83.

3. Мацюк О. Я. Замки і фортеці Західної України. Історичні мандрівки. Львів: Центр Європи, 1997. 200 с.

4. Оконченко О. М. Архітектура фортифікацій замків Західної України середини XVI – кінця XVII століть: дис. канд. арх.: 18.00.01. НУ «ЛП». Львів, 2015. 335 с.

5. Пшик В. П. Укріплені міста, замки, оборонні двори та інкастельовані сакральні споруди Львівщини XIII–XVIII ст. : каталогінформатор. Львів : Гердан-графіка, 2008. 240 с

6. Сіцінський Ю. Оборонні замки Західного Поділля XIV–XVII ст. (історично-археологічні нариси). Камянець-Подільський, 1928. URL: <http://ftounb.ounb.km.ua:8080/bitstream/123456789/128/14/Ctorinky%20dlia%20oznaio%20mlennia.pdf>

7. Федунків З. Еволюція оборонних укріплень бастионних регулярних замків Західної України. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування: наук.-технічний збірник*. Київ: КНУБА, 2016. Вип. № 43. С. 332–342.

8. Федунків З. Замок і міські укріплення м. Калуша XVI–XVIII ст. в світлі історичних та картографічних джерел. *Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій*. Збірник наукових праць. Львів: «Растр», 2015. С. 297–305.

### **Практичне заняття 3. ЗАМКОВІ КОМПЛЕКСИ В СИСТЕМІ ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНИХ ПАМ'ЯТОК УКРАЇНИ: СТАН ЗБЕРЕЖЕННЯ, ПРАКТИКИ АКТУАЛІЗАЦІЇ.**

1. Загальний огляд і характеристика замків України як історико-архітектурних пам'яток. Поняття «пам'ятка архітектури», «архітектурн реставрація», «консервація об'єкта архітектури», ін.
2. Нормативно-правове забезпечення охорони замкових комплексів в Україні.
3. Практики актуалізації замкових комплексів в Україні як об'єктів культурної спадщини.
4. Досягнення і нереалізовані плани щодо збереження і використання замків України як об'єктів культурної спадщини. Перспективи впровадження міжнародного досвіду охорони таких пам'яток.

### Література до практичного заняття 3

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування. Київ : Київ. нац. унт ім. Т. Шевченка, 2001. 395 с.
2. Державний реєстр національного культурного надбання (пам'ятки містобудування і архітектури). *Пам'ятки України*. 1999. № 2–3. С. 149–158.
3. Іванов О. Замки і палаци Західної України: історія – культура – туризм (Історико-архітектурні пам'ятки замкового мистецтва). Київ : ТзОВ «Наш світ», Укргеодезкартографія, 2004. 210 с.
4. Кизименко І., Губицький Л., Разіцький В. Замки та фортеці України, як історико–архітектурна спадщина. *Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць*. Київ, 2019. Вип. 140 (№ 1) Ч. 2. Філософські науки. С. 43–48.
5. Охорона та збереження пам'яток історії та культури: Навчальний посібник для студентів закладів вищої освіти / Автор-укладач: Хрящевська Л. М. Миколаїв: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 206 с.
6. Пламенецька О. Фортеці й замки в Україні. *Пам'ятки України*. 1996. № 2. С. 13–25.
7. Швець М. Замки, палаци і фортеці України. *Географія та основи економіки в школі*. 2008. № 1. С. 30–39. Продовж.: №3, №5, №6, №7/8, №10, №11/12.

### **Практичні заняття 4–5. МУЗЕЄФІКАЦІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЗАМКІВ УКРАЇНИ. РІВЕНЬ І ПРОБЛЕМИ МУЗЕЄФІКАЦІЇ (4 год.)**

1. Поняття музеєфікації як ефективного засобу збереження та використання об'єктів нерухомої культурної спадщини. Дискусійні питання теми.
2. Види, рівні, форми музеєфікації. Попередні наукові дослідження у процесі підготовки музеєфікації об'єкта культурної спадщини.

3. Успішні європейські практики музеєфікації замків і замкових комплексів та перспективи застосування їх в Україні.
4. Музеєфікація середньовічних замків України як об'єктів культурної спадщини: сучасний стан, невирішені проблеми, труднощі, перспективи.
5. Приклади успішної музеєфікації замкових комплексів у різних регіонах України.
6. Стан і перспективи музеєфікації Олицького замку у Волинській області.
7. Пристосування нерухомих пам'яток, зокрема, замків, під музейні заклади (приклади в Україні та світі).

#### **Література до практичних занять 4–5:**

1. Аніпко Н. Музеєфікація середньовічних замків і фортець України як об'єктів екскурсійної діяльності: сучасний стан та перспективи. *Географічна наука і практика: виклики епохи*: Матер. міжнар. наук. конф., присвяченої 130-річчю географії у Львівському університеті (м. Львів, 16–18 травня 2013 р.) [Відповід. редактори: доц. В. І. Біланюк, доц. Є. А. Іванов]. У 3-ох томах. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2013. Том 3. С. 252–256.
2. Брич М. Музеєфікація пам'яток архітектури та містобудування як засіб збереження історико-культурної спадщини. *Historical and cultural studies*. 2015. Vol. 2, Num. 1. С. 31–35.
3. Гайда О. Регенерація пам'ятки архітектури XVI–XVII ст. замкового комплексу в м. Бережанах Тернопільської області. Магістерська кваліфікаційна робота. Львівська політехніка, 2003. 107 с.
4. Жукова О. В. Музеєфікація замкових комплексів України як один з засобів їх збереження. URL: <http://surl.li/pnozw>
5. Заставецька О. В., Заставецький Т. Б. Музеєфікація як форма збереження замкових і палацових споруд. *Замковий туризм Тернопільської області: проблеми та перспективи розвитку*. 2012. С. 15–18.

6. Полутренко У. Б. Методи збереження та відновлення палацово-замкових комплексів Прикарпаття. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. 2014. Вип. 37. С. 255–262.

7. Проектні пропозиції реставрації та пристосування Язловецького замку XIV–XVIII ст. під культурно-відпочинковий центр. *Укрзахідпроектреставрація*, 1989. 42 с.

## **Практичне заняття 6. СУЧАСНЕ ВИКОРИСТАННЯ ЗАМКІВ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ.**

1. Поняття історико-культурних заповідників. Замки і замкові комплекси у структурі історико-культурних заповідників України.
2. Діяльність Державного історико-культурного заповідника у м. Луцьку.
3. Замковий туризм як чиник збереження історико-культурної спадщини України.

### **Література до практичного заняття 6:**

1. Білецька І. М. Сучасний стан та перспективи розвитку замкового туризму в Україні. *Збірник наукових праць «Проблеми підвищення ефективності інфраструктури»*. 2011. № 31. URL: [https://tourlib.net/statti\\_ukr/bilecka.html](https://tourlib.net/statti_ukr/bilecka.html)

2. Мацюк О. Я. Замки і фортеці Західної України. Історичні мандрівки. Львів: Центр Європи, 1997. 200 с.

3. Михайліченко Г. І., Клімова А. М. Розвиток DESTИНАЦІЙ замкового туризму (на прикладі Тернопільської області). *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 2. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=6996>

4. Іващенко А. В., Маценко А. А. Сучасний стан та перспективи розвитку замкового туризму в Україні. *Young Scientist*. 2017. № 3 (43). URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/3/32.pdf>.

## **Практичне заняття 7. ПЕРСПЕКТИВИ ВКЛЮЧЕННЯ ЗАМКОВИХ КОМПЛЕКСІВ ДО ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ.**

1. Державне регулювання використання замків у туризмі.
2. Рекреаційно-туристичний ресурс замків України.
3. Роль замків в організації подієвого туризму.
4. Замки Львівщини (Волині, Рівненщини, Тернопільщини, Закарпаття) у структурі туристичних маршрутів на теренах Західної України: стан і перспективи.
5. Замкові комплекси Поділля, Слобожанщини, інших регіонів України як складові туристичних маршрутів: стан і перспективи.
6. Стан і перспективи включення замкових комплексів Криму до туристичної інфраструктури України.

### **Література до практичного заняття 7:**

1. Владимир О. Замки та інші об'єкти культурної спадщини у час війни: виклики та загрози. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2022. Вип. 1 (26). С. 23–36.
2. Орищенко К. Перспективи відродження замків України. *Географія та туризм* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2022. URL: [https://tourlib.net/statti\\_ukr/oryschenko.htm](https://tourlib.net/statti_ukr/oryschenko.htm)
3. Рогожина В., Ладик С. Створення елементарної туристичної геоінформаційної системи «Замки Львівщини». *Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку туризму в регіонах України* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (18–19 травня 2017 року, м. Львів). Львів : ЛДУФК, 2017. С. 93–96.
4. Стецишин А. І., Миронов Ю. Б. Напрями розвитку замкового туризму в Україні. *Фінансово-економічні механізми розвитку підприємництва: теоретичний та практичний аспекти*: Збірник тез за матеріалами II Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти та молодих учених (25–26 листопада 2021 р.). Дніпро: НМетАУ, 2021 С. 92–93.

5. Суровий О. А. Замки України в системі міжнародного та внутрішнього туризму в Україні. *Розвиток індустрії гостинності та міжнародного бізнесу: сучасний стан і перспективи* : збірник тез доповідей ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. Тернопіль, 2020. С. 74–76.

## **Практичне заняття 8. ЗАМКОВІ КОМПЛЕКСИ ПОДІЛЛЯ: СТАН, ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ І ВИКОРИСТАННЯ.**

1. Історія окремих замкових комплексів і фортець Вінницької і Хмельницької областей, їх унікальність як пам'яток оборонного зодчества (розповіді-презентації).
2. Замкові комплекси Поділля на сучасному етапі: стан, проблеми збереження і використання.

### **Література до практичного заняття 8:**

1. Аніпко Н. Сучасний стан рекреаційно-туристичного використання середньовічних замків та фортець Карпато-Подільського регіону України. *Наукові записки Тернопільського педагогічного університету*. 2010. Вип. 28. Сер. Географія. С. 120–125.

2. Бжезовська Н. Особливості впливу фортифікацій замкових споруд на архітектурно-планувальну структуру малих міст Поділля XVI–XVII століть. *Сучасні проблеми архітектури та відбудування*. 2021. № 60. С. 177–188.

3. Дударчук К. Д., Сватко, Н. М. Оборонні споруди Придністер'я – основа для розвитку замкового туризму. *Замковий туризм Тернопільської області: проблеми та перспективи розвитку*. 2012. С. 33–36.

4. Жукова О. В. Замкові комплекси XII–XVII ст. Хмельницької області на сучасному етапі: стан, проблеми збереження і використання: дис. канд. істор. наук: 17.00.08. ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2007. 155 с.

5. Пришляк О. Б. Замок у с. Кривче як пам'ятка архітектури Західного Поділля. *Сіверщина в історії України: Зб. наук. пр.* Київ: Глухів, 2021. Вип. 14. С. 57–60.

6. Пламеницька О. Замок у Скалі–Подільській. *Пам'ятки України: історія та культура*. 2005. № 2. С. 42–53.

7. Трубчанінов С. В. Країна замків і фортець : путівник. Хмельницький : Оіюм, 2007. 56 с.

## **Практичне заняття 9. ЗАМКОВІ КОМПЛЕКСИ ВОЛИНІ І РІВНЕНЩИНИ: СТАН, ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ І ВИКОРИСТАННЯ.**

1. Історія окремих замкових комплексів і фортець, їх унікальність як пам'яток оборонного зодчества.
2. Замкові комплекси Волинської і Рівненської областей на сучасному етапі: стан, проблеми збереження і використання.

### **Література до практичного заняття 9:**

1. Берlach О. П. Принципи історико-архітектурного формування фортифікаційних комплексів Волині: дис. канд. арх.: 18.00.01. НУ «ЛП». Львів, 2008. 138 с.

2. Власюк О. Є. Проблема ревіталізації історичного ядра смт Олика Волинської області. *Студентський вісник НУВГП*. 2018. № 2(10). С. 6–8.

3. Гаврилюк О. Заходи властей Другої Речі Посполитої щодо відновлення Луцького замку. *Краєзнавство*. 2009. № 3–4. С. 185–189.

4. Мазурик Ю. Вижівський замок XVI–XVII століття на Волині. URL: <http://surl.li/pnqpa>.

5. Панишко С. Д. Мурований замок Казимира Великого у Володимирі. *Старий Луцьк*. Вип. 7. Луцьк : Терен, 2011. С. 323–327.

6. Тронеvич П. О. Луцький замок. Луцьк: ДІКСОН, 2003.

## **Практичне заняття 10. ЗАМКОВІ КОМПЛЕКСИ СХІДНОЇ ГАЛИЧНИНИ: СТАН, ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ І ВИКОРИСТАННЯ.**

1. Історія окремих замкових комплексів і фортець, їх унікальність як пам'яток оборонного зодчества.



2. Замки Львівської області на сучасному етапі: стан, проблеми збереження і використання.
3. Замкові комплекси на теренах Івано-Франківської області: стан, проблеми збереження і використання.
4. Діяльність історико-культурного заповідника «Замки Тернопілля». Презентація замків, які входять у склад заповідника.
5. Інші замкові комплекси Тернопільської області: історія, стан, проблеми збереження і використання.

#### **Література до практичного заняття 10:**

1. Арсеніч М. А. Чернелицький замок у міжвоєнний період. *Пам'ятки України*. 2015. № 7–9. С. 60–67.
2. Каднічанський Д. А. Стан та перспективи розвитку замкового туризму у Львівській області. *Географія та туризм: Науковий збірник*. Київ, 2018. № 43. С. 73–82.
3. Кубай М. Замок Жолкевських. *Королівське місто Жовква*. Путівник. Львів, 2003. 11 с.
4. Омельчук Б. А. Вивчення, збереження та використання замків і фортець Західної України: історичний аспект. *Вісник НУ «ЛП»*. 2012. № 724. С. 74–80.
5. Пришляк О. Б. Замок у с. Замок у с. Кривче як пам'ятка архітектури Західного Поділля. *Сіверщина в історії України: Зб. наук. пр.* Київ–Глухів, 2021. Вип. 14. С. 57–60.
6. Ремишило-Рибчинська О. Підгорецько-Пліснецькі монументальні комплекси. *Галицька брама*. Львів. 2003. № 10–12. С. 6–7.
7. Рожко М Ф. Тустань – давньоруська наскельна фортеця. Київ : Наукова думка, 1996. 240 с.
8. Тихий Б. Бережанський замок. *Пам'ятки України*. 2013. № 5. С. 8–19.

## **Практичне заняття 11. УЧАСТЬ БОРИСА ВОЗНИЦЬКОГО У ВИВЧЕННІ, ЗБЕРЕЖЕННІ І МУЗЕЄФІКАЦІЇ ЗАМКІВ УКРАЇНИ.**

1. Борис Возницький: віхи біографії, становлення його як музейника і пам'яткознавця.
2. Участь Б. Возницького у вивченні і збереженні пам'яток. Експедиції 1960-х – 1980-х рр.
3. Формування зацікавленості замками Східної Галичини. Роль Б. Возницького у відновленні та музеєфікації замку в Олеську.
4. Золочівський, Підгорецький, Свірзький замки як об'єкти культурної спадщини, участь Б. Возницького у їх збереженні та музеєфікації.

### **Література до практичного заняття 11:**

1. Анчишкіна Л. Як Борис Возницький дав нове життя Олеському замку. URL: <https://culture.pl>
2. Борис Возницький, яким ми його пам'ятаємо / Упор. Н. Філевич. Львів : «Центр Європи», 2013. 200 с.
3. Боротьба за замки (зі спогадів Бориса Возницького). URL: <https://photo-lviv.in.ua>
4. Возницький Б. Замки в Україні і на Львівщині – у катастрофічному стані. *Народна думка*. 2010. С. 3–32.
5. Грабовський В. Возницький. Львів : Вільна Україна, 2000. Т. Кн. 1: Предтеча. 128 с.
6. Пилип'юк В., Лубківський Р. Володар кам'яного персня. Борис Возницький. Львів : Світло й тінь, 2012. 149 с.
7. Про замки України з академіком Б. Возницьким: інтерв'ю. 2008 р. URL: <https://www.bbc.com>
8. Руденко Н. Внесок Бориса Возницького в охорону та збереження пам'яток культури України (до 90-річчя від дня народження). URL: <https://enpuir.npu.edu.ua>
9. Тарчевська Н. Рятівник замків Галичини: яким був Борис Возницький. URL: <https://facty.com.ua>

## **Практичне заняття 12. ЗАМКОВІ КОМПЛЕКСИ ЗАКАРПАТТЯ: СТАН, ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ І ВИКОРИСТАННЯ.**

1. Історія окремих замкових комплексів і фортець, їх унікальність як пам'яток оборонного зодчества.
2. Замки Закарпатської області на сучасному етапі: стан, проблеми збереження і використання.

### **Література до практичного заняття 12:**

1. Дзембас О. В. Хронологічні горизонти та етапи забудови Невицького замку. *Sarpatica – Карпатика. Давня історія України і суміжних регіонів*. Ужгород, 2001. Вип. 13. С. 249–257.

2. Дзембас О. Хронологічні горизонти пам'ятки Невицький замок. *Закарпатський краєзнавчий музей*. Науковий збірник. Ужгород, 2004. Вип. VI. С. 180–190.

3. Корсак Р., Корсак М., Гребенюк В. Туристичні об'єкти Закарпатської області : Збірник. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2017. 416 с.

4. Ліганенко М. Г., Шекера С. С. Європейський досвід збільшення міжнародних туристичних потоків до Закарпаття шляхом створення екскурсійно-анімаційних турів в готелі при замках. *Economic journal Odessa polytechnic university*. 2022. № 3(21). С. 58–66.

5. Каднічанський Д. А. Стан збереження та використання в туризмі замків та палаців Закарпатської області. *Współpraca transgraniczna w gospodarce turystycznej Polski i Ukrainy : III Międzynarodowa Konferencja Naukowa (Lublin–Lwów 20–21–22.10.2016 r.)*. Люблін, 2016. С. 30.

## **Практичне заняття 13. ЗАМКОВІ КОМПЛЕКСИ ЛІВОБЕРЕЖЖЯ І СЛОБОЖАНЩИНИ: СТАН, ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ І ВИКОРИСТАННЯ.**

1. Історія окремих замкових комплексів і фортець Чернігівської, Полтавської, Харківської, Сумської областей, їх унікальність як пам'яток оборонного зодчества.

2. Замкові комплекси Лівобережжя і Слобожанщини на сучасному етапі: стан, проблеми збереження і використання.

### **Література до практичного заняття 13:**

1. Кравченко Р. І. Харківський тюремний замок – перша кам'яна в'язниця міста. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Сер. : Історія та географія. 2012. Вип. 44. С. 163-167.
2. Липа К. А. Під захистом мурів : навчально-метод. посібник. Київ : Наш час, 2007. 184 с.
3. Осадчий В. М., Коротя О. В. Замки та фортеці Сумщини XVII–XVIII ст.: ілюстрований довідник. Київ: Видавець Олег Філюк, 2015. 155 с.
4. Пірко В. О. Оборонні споруди. *Український культурологічний центр*. Донецьк : Донецьке відділення НТШ, Східний видавничий дім, 2007. 176 с.
5. Пірко В. О. Українська ландміліція. *Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України ЗДУ : Південна Україна XVIII–XIX століття*. Запоріжжя, 1996. Вип. 1. С. 47–51.

### **Практичне заняття 14. ДОСЯГНЕННЯ І НЕРЕАЛІЗОВАНІ ПЛАНИ ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗАМКІВ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ.**

1. Замкові комплекси України у XXI ст.: реальний стан, проблеми їх консервації, реставрації, музеєфікації. Перспективи відродження замків України.
2. Обговорення питань історії, вивчення та збереження замкових комплексів України на наукових конференціях, що відбуваються на базі історико-культурних заповідників.
3. Заходи влади і громадськості у XXI ст. із збереження в Україні замкових комплексів.
4. Державні програми охорони нерухомої культурної спадщини і місце в них замків і замкових комплексів.

5. Стан замкових комплексів Сходу і Півдня України у період повномасштабної російсько-української війни: втрати, руйнування, перспективи відновлення і збереження.

#### **Література до практичного заняття 14:**

1. Андрусак У. Б. Науково-проектний досвід функціонально-планувальної реорганізації замкових комплексів. *Прикладні науково-технічні дослідження*: збірник матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (3–5 квітня 2019 р.). Івано-Франківськ, 2019. С. 192–193.

2. Кот С. І. Про стан збереження культурної спадщини України (Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань «Стан, проблеми та перспективи охорони культурної спадщини в Україні»). 18 квітня 2018 р.). Київ, 2018. 42 с.

3. Орищенко К. Р. Перспективи відродження замків України. *Географія та туризм* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди, Харків, 28 лют. 2022 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за заг. ред. П. І. Лоцмана]. Харків, 2022. С. 144–151.

4. Пінячко Т. Реставрація та сучасне використання фортифікаційних об'єктів Галичини середини XIX століття. *Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій*: збірн. наук. праць за результатами 4-ої Міжнар. конф. мол. науковців (м. Львів, 30–31 трав. 2012 р.). Львів: Видавництво Львівської Політехніки, 2013. С. 114–118.

#### **Практичне заняття 15. ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИВЧЕННЯ, ЗБЕРЕЖЕННЯ І ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗАМКОВИХ КОМПЛЕКСІВ УКРАЇНИ У XXI СТ.**

1. Міжнародні пам'яткоохоронні організації про роль замків у системі культурної спадщини, важливість їх вивчення, збереження і використання.
2. Новітні підходи до вивчення, збереження і ефективного використання замкових комплексів України у XXI ст.: теорія, дискусії, практика.

3. Проблеми регенерації заповідних територій історичних міст.
4. Приклади ефективного використання в Україні замкових комплексів як об'єктів культурної спадщини і об'єктів культурного туризму.

#### **Література до практичного заняття 15:**

1. Андрусак У. Б. Принципи функціонально-планувальної реорганізації замкових комплексів на прикладі Івано-Франківської області: автореф. дис. ... канд. арх.. Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, Харків, 2019. 20 с.

2. Бевз М. В. Завдання збереження та регенерації цінних архітектурно-містобудівних комплексів історичних міст. *Проблеми розвитку міського середовища*. 2011. № 5–6. С. 15–23.

3. Бевз М. В. Проблеми регенерації заповідних територій історичних міст. *Архітектура*. 2001. № 429. С. 146–155.

4. Гнатюк Л. Р., Яременко О. Ю. Проблематика збереження палацово-паркових комплексів України. *Теорія та практика дизайну*: зб. наук. праць. Київ: НАУ, 2020. Вип. 20. С. 39–47.

5. Головка Г. Б., Коцелко Н. Б. Розвиток туристичної інфраструктури як чинник розвитку замкового туризму. *Замковий туризм Тернопільської області: проблеми та перспективи розвитку*. 2012. С. 108–112.

6. Горбик В. О., Денисенко Г. Г. Проблеми дослідження і збереження пам'яток історії та культури в Україні. *Укр. істор. журнал*. 2003. № 3. С. 143–151.

#### **Практичне заняття 16. УПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ВИВЧЕННЯ, ЗБЕРЕЖЕННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ЗАМКОВИХ КОМПЛЕКСІВ.**

1. Приклади збереження замків і замкових комплексів у країнах Європейського Союзу і важливість вивчення і використання набутого досвіду для України.

2. Закордонний досвід використання замків у туристичній галузі та рекреації.
3. Європейський досвід використання замків у готельній індустрії та можливості впровадження його в Україні.
4. Вивчення і впровадження в Україні міжнародного досвіду використання замків як об'єктів культурної спадщини.

#### **Література до практичного заняття 16:**

1. Бордун О. Ю., Білоус С. В. Використання зарубіжного досвіду для розвитку замкового туризму України. *Замковий туризм Тернопільської області: проблеми та перспективи розвитку*. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 4 трав. 2012 р.). Тернопіль, 2012. С. 136–142

2. Кокарева О. І., Храплива-Антошків Н. Л., Шпондарук В. В. Закордонний досвід використання замків у туристичній сфері. *Замковий туризм Тернопільської області: проблеми та перспективи розвитку*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Терно- піль, 4 трав. 2012 р.). Тернопіль, 2012. С. 142–145.

3. Корсак Р. Перспективи використання замків у готельній індустрії України: досвід Чеської Республіки. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / [редактори-упорядники В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря]. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2019. Вип. 24. Том 2. С. 11–16.

4. Корсак Р. В., Берец А. Розвиток туризму в країнах Європейського Союзу та досвід організації для України на початку ХХІ ст. *Гілея: науковий вісник*. Збірник наукових праць. Київ : Видавництво «Гілея», 2016. Вип. 108. С. 98–101.

5. Черешнюк Т., Кузишин А. Європейський досвід використання оборонних споруд з метою туризму та рекреації. *Рекреаційна географія і туризм*. Наукові записки. 2020. № 2. С. 115–123.

## **Практичні заняття 17-18. ЗАМКОВІ КОМПЛЕКСИ УКРАЇНИ У КУЛЬТУРНОМУ ТУРИЗМІ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ.**

1. Теоретичні засади культурного туризму. Місце замків і замкових комплексів у системі культурного туризму.
2. Туристичний потенціал пам'яток оборонної архітектури Середньої Наддніпрянщини (Києва, Київської, Черкаської, Чернігівської, Полтавської областей) та перспективи його використання.
3. Туристичний потенціал пам'яток оборонної архітектури Західної України та перспективи його використання.
4. Туристичний потенціал пам'яток оборонної архітектури Поділля та перспективи його використання.
5. Туристичний потенціал пам'яток оборонної архітектури Слобожанщини та перспективи його використання.
6. Туристичний потенціал пам'яток оборонної архітектури Півдня України та перспективи його використання.
7. Перспективи замкового туризму в Україні.

### **Література до практичних занять 17-18:**

1. Жердьов А. Фортифікаційні споруди у системі об'єктів туристсько-рекреаційної діяльності. *Географія та туризм*. 2012. Вип. 19. С. 143–149.
2. Іващенко А. В., Маценко А. А. Сучасний стан та перспективи розвитку замкового туризму в Україні. *Молодий вчений*. 2017. № 3. С. 131–134.
3. Павлюк Л. Р., Дністрянська Н. І. Туристичний потенціал пам'яток оборонної архітектури Західної України та перспективи його використання. *Туризм і рекреація: наука, освіта, практика: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф.* / ред. кол.: Т. Д. Щербан (гол.) та ін. Мукачево: РВВ МДУ, 2021. С. 44–47.
4. Туризм в Україні: Збірник нормативно-правових актів у п'яти томах. Т. 4. Ужгород: ІВА, 2000. 348 с.



5. Шашкова І. С., Буравченко С. Г., Хлюпін О. А. Методи пристосування замків під культурно-туристичні комплекси. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. 2021. Вип. 61. С. 139–158.

6. Шикеринець В. В. Перспективи розвитку замкового туризму в Україні. *Держава та регіони*. Сер. Держ. упр. 2012. Вип. 3. С. 92–96.

## РОЗДІЛ 3

### ГЛОСАРІЙ

**АРХІТЕКТУРНИЙ АНСАМБЛЬ** – гармонійна єдність просторової композиції будівель, інженерних споруд (мости, набережні та ін.), творів монументального живопису, скульптури, садово-паркового мистецтва. Образ архітектурного ансамблю залежить від зміни освітлення, пори року, присутності людей. Важливим елементом ансамблю може бути ландшафт. У ньому ключову роль може грати рельєф місцевості. Часто архітектурні ансамблі включають водойми, скульптури, пам'ятники.

**АРХЕОЛОГІЧНІ ОБ'ЄКТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ** – це рештки життєдіяльності людини (нерухомі об'єкти культурної спадщини: городища, кургани, залишки стародавніх поселень, стоянок, укріплень, військових таборів, виробництв, іригаційних споруд, шляхів, могильники, культові місця та споруди, їх залишки чи руїни, мегаліти, печери, наскельні зображення, ділянки історичного культурного шару, поля давніх битв, а також пов'язані з ними рухомі предмети), що містяться під земною поверхнею та під водою і є невідтворним джерелом інформації про зародження і розвиток цивілізації.

**АРХІТЕКТУРНА РЕСТАВРАЦІЯ** – це комплекс заходів, спрямованих на фізичне збереження архітектурних пам'яток, підтримання їх у належному технічному й експозиційному стані, забезпечення сприятливих умов використання. Застосовуються кілька видів ремонтно-реставраційних робіт: ремонт (експлуатаційний і реставраційний), консервація, власне реставрація (комплекс науково-технічних заходів, що забезпечують збереження і відновлення історичного та архітектурно-мистецького образу пам'ятки шляхом видалення дисгармонійних нашарувань і відтворення втрачених елементів), пристосування.

Архітектурна реставрація поділяється на фрагментарну і цілісну; за методом може бути аналітичною чи синтетичною. Практикуються такі реставраційні прийоми як: зміцнення, розкриття, заміна, реконструкція, доповнення. Під час реставрації пам'ятки проводяться всі види робіт. Фахова суть архітектурної реставрації полягає в єдності науково-методичних засад і технології. Методика архітектурної реставрації охоплює вибір мети і постановку завдань; дослідження із застосуванням спеціальних технічних прийомів (шурфів, зондажів, технологічного аналізу), опрацювання ескізного проекту реставрації, технічних креслень, шаблонів, кошторисів; експертизу, узгодження і затвердження проекту та авторський нагляд за його втіленням. Відмінність архітектурної реставрації від звичайного проектно-будівного процесу полягає в проведенні одночасно проектувальних, будівельних і дослідницьких робіт. Сучасна методика архітектурної реставрації не ставить за мету досягнення стилістичної єдності пам'ятки, а вимагає збереження історичних нашарувань.

Архітектурна реставрація започаткована у XVII ст. так званими репараціями київських храмів княжої доби, які здійснив Петро Могила. Методику архітектурної реставрації опрацювали наприкінці XIX – на початку XX ст. професори А. Прахов, Г. Котов, Д. Мілеєв, П. Покришкін. Її апробовано під час реставрації пам'яток Києва, Овруча й Володимира-Волинського (нині – м. Володимира у Волинській області). У радянській Україні архітектурну реставрацію започатковано у 1944 р., коли на підставі обстежень території звільненої від нацистів України було виявлено, що з 2 тис. пам'яток архітектури 10 зруйновано вщент, а 102 об'єкти зазнали значних пошкоджень. Керівництво архітектурною реставрацією було покладене на новостворене Управління у справах архітектури при РНК УРСР, яке вперше в Україні опрацювало план реставрації 25-ти найвидатніших пам'яток (1945 р.). Для його реалізації у 1946 р. створено спеціалізований будівельний трест, який у 1947 р. отримав назву «Будмонумент», згодом – Республіканська спеціалізована науково-

реставраційна майстерня. Від 1970 р. ця установа носить назву Українське спеціалізоване науково-реставраційне виробниче управління (УСНРВУ), від 1994 р. – корпорація «Укрреставрація». За перше повоєнне десятиріччя відбудовано більшість зруйнованих пам'яток Києва, Чернігова, Переяслава-Хмельницького, Полтави, півдня України, пізніше відреставровано понад 500 архітектурних пам'яток. Найвищого розквіту українська радянська школа реставрації досягла на зламі 1970–1980-х рр. Серед провідних реставраторів – М. Говденко, О. Годованюк, В. Корнєєва, І. Могитич, В. Отченашко, Є. Пламеницька, В. Шевченко. Протягом 1970–1980-х рр. у складі УСНРВУ створ. 8 міжобласних реставраційних майстерень (у Києві, Львові, Сімферополі, Чернігові, Сумах, Харкові, Кам'янці-Подільському, Одесі), а також відділ у Луцьку й експериментальну майстерню в Києві. Від початку 1990-х рр. право на проведення реставрації пам'яток архітектури в Україні надано також недержавним структурам за умови отримання ліцензії. Ліцензію надає корпорація «Укрреставрація».

Основою для проведення всіх ремонтно-реставраційних робіт на пам'ятках архітектури є науково-проектна документація. Вона встановлює склад, порядок розробки, оформлення, узгодження і затвердження цілісного комплексу науково-пошукової і проектно-кошторисної документації на проведення архітектурних та інженерно-технічних робіт.

**БУФЕРНА ЗОНА** – територія навколо об'єкта всесвітньої спадщини, що забезпечує охорону цілісності та автентичності видатної універсальної цінності цього об'єкта та у межах якої встановлюється відповідний режим використання.

**ВИЯВЛЕННЯ ОБ'ЄКТА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ** – це сукупність науково-дослідних, пошукових заходів з метою визначення наявності та культурної цінності об'єкта культурної спадщини.

**ДЕРЖАНИЙ РЕЄСТР НЕРУХОМИХ ПАМ'ЯТОК УКРАЇНИ** – список, у який заносяться нерухомі об'єкти культурної спадщини, що визнані пам'ятками. Це занесення є фінальною процедурою державної

реєстрації об'єкта культурної спадщини. Реєстр започатковано на виконання Закону України «Про охорону культурної спадщини», ухваленого 2000 р. Державний реєстр нерухомих пам'яток України (далі — Реєстр) веде Міністерство культури і забезпечує його публікацію у спеціалізованому періодичному виданні та на своєму офіційному веб-сайті. Відповідно до їхньої археологічної, естетичної, етнологічної, історичної, мистецької, наукової чи художньої цінності, пам'ятки, незалежно від форм власності, заносяться до Реєстру за 2-ма категоріями: національного значення — постановою Кабінету Міністрів України за поданням Міністерства культури; місцевого значення — рішенням Міністерства культури. Категорію визначає Експертна комісія при Міністерстві культури на основі облікової документації об'єкта культурної спадщини. Занесення об'єкта культурної спадщини до Реєстру без облікової документації не допускається. Об'єкт набуває статусу пам'ятки з моменту занесення до Реєстру, про що власнику видається свідоцтво.

Подання на занесення об'єкта культурної спадщини до Реєстру мають право зробити місцеві органи охорони культурної спадщини або громадські організації, до статутних завдань яких належать питання охорони культурної спадщини. Не підлягають занесенню до Реєстру об'єкти, що є сучасними копіями існуючих пам'яток або спорудами (витворами), створеними за старовинними проєктами чи науковими реконструкціями, в тому числі масові тиражовані копії, а також будь-які об'єкти, що уславлюють радянський або нацистський тоталітарні режими.

Вилучення пам'ятки з Реєстру здійснюється лише у разі:

- якщо пам'ятку зруйновано;
- якщо пам'ятка археології, не виявлена в наземних обсягових формах, досліджена на всій площі і по всій глибині культурного шару і при цьому не виявлено об'єктів культурної спадщини, які підлягають консервації або музеєфікації на місці та подальшому використанню;

- якщо пам'ятка втратила предмет охорони (характерну властивість об'єкта культурної спадщини, що становить його історико-культурну цінність, на підставі якої цей об'єкт визнається пам'яткою).

Встановлена форма ведення Реєстру передбачає занесення до нього такої інформації про кожну пам'ятку: назва, датування, місцезнаходження, вид (археологічні, історичні, монументального мистецтва, архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтні, науки і техніки), дата і номер розпорядчого документа про занесення до Реєстру, охоронний номер (у момент державної реєстрації кожна пам'ятка отримує унікальний охоронний номер).

За більше ніж 20 років із 140 000 нерухомих пам'яток культурної спадщини, наявних на території України, станом на 01.01.2020 р. в Реєстр занесено тільки 10 197, тобто 7,84 %.

З 10 197 пам'яток, занесених до Реєстру, 992 – за категорією національного значення, 9 205 – місцевого значення. Загалом ці пам'ятки за видами розподіляються так:

- історичні – 2 514;
- монументального мистецтва – 224;
- археологічні – 4 553;
- науки і техніки – 46;
- архітектурні – 2 846;
- ландшафтні – 5;
- садово-паркового мистецтва – 14;
- містобудування – 34.

Одна пам'ятка може належати до кількох видів одночасно, наприклад: археології, історії, архітектури.

**ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ОХОРОНУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ»** – це нормативно-правовий документ, прийнятий Верховною Радою України 8 червня 2000 р., який регулює правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини з

метою її збереження, використання об'єктів культурної спадщини у суспільному житті, захисту традиційного характеру середовища в інтересах нинішнього і майбутніх. Внаслідок прийняття цього закону втратили чинність Закон Української РСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури» 1978 р. та Постанова Верховної Ради УРСР від 13 липня 1978 р. «Про порядок введення в дію Закону Української РСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури». Закон складається із десяти розділів, поділених на сорок дев'ять статей. Є чинним із внесеними змінами і доповненнями.

**ЗАМКОВИЙ ТУРИЗМ** – це напрям туристичної діяльності, пов'язаний із відвіданням замків України та світу, який дає змогу реалізувати дві функції: соціального характеру (оздоровчу, духовну та гуманітарну) та професійно-ділову (укладання угод, проведення нарад, вирішення стратегічних завдань тощо). Замковий туризм однією з найцікавіших форм організації культурно-пізнавальних турів.

**ЗАМОК** – це укріплене житло феодала доби середньовіччя з оборонними, господарськими, культовими та іншими будівлями, зазвичай оточене високим кам'яним муром з кількома вежами. Головними функціями феодальних замків з передмістями були: воєнні (засіб контролю над територією, центр воєнних операцій); адміністративно-політичні (адміністративний центр навколишньої території, місце концентрування політичного життя країни); житлові (місце проживання поважних осіб та великих землевласників). Як правило, замок займав найвигідніше (з військової точки зору) положення на місцевості. У XVIII–XIX ст. замки втратили своє оборонно-військове призначення і перетворилися на палаци знаті та аристократії. До наших днів в Україні збереглося більше сотні замків, які визнані пам'ятками історії та культури.

**ЕКСКУРСІЯ** – це методично продуманий показ пам'ятних місць, пам'яток історії, культури та природи, музейної експозиції, творів мистецьких галерей тощо, в основі якого лежить аналіз об'єктів (експонатів),

які знаходяться перед очима екскурсантів, а також вправна (уміла) розповідь про події, пов'язані з цими об'єктами (експонатами), або про сюжети, які вони відображають.

**ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ЗАПОВІДНИКИ УКРАЇНИ** – це спеціальні законодавчо визначені території, що охоплюють ансамблі й комплекси пам'яток історії та культури, мають виняткову історичну, наукову й культурну цінність і перебувають під охороною держави.

**КОНСЕРВАЦІЯ ПАМ'ЯТКИ** – це сукупність науково-обґрунтованих заходів, які дозволяють захистити об'єкти культурної спадщини від подальших руйнувань і забезпечують збереження їхньої автентичності з мінімальним втручанням у їхній існуючий вигляд. Консервація пам'яток передбачає збереження пам'яток в тому вигляді, в якому вони збереглися до наших часів, і проведення таких видів робіт:

- першочергові протиаварійні роботи з виконанням тимчасових заходів, які забезпечують збереження пам'яток;
- заходи із збереження архітектурно-художніх елементів пам'яток;
- гідрогеологічні заходи зі створення належних умов, які забезпечують збереження пам'яток.

**КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА** – це сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини, результат духовної і матеріальної діяльності людської цивілізації.

**КУЛЬТУРНИЙ ТРИЗМ** – це різновид туризму, пов'язаний з відвіданням історичних, культурних або географічних пам'яток, ознайомленням з культурою того чи іншого етносу, здійсненням культурного обміну, за допомогою якого як туристи, так і місцеві жителі сприймають та пізнають об'єкти культури, а також взаємодіють між собою.

**МУЗЕЄФІКАЦІЯ** – термін, який у пам'яткознавстві вживається у кількох значеннях. Насамперед це перетворення історико-культурних і природних об'єктів на музейні. Включає наступні етапи: виявлення об'єктів, їх дослідження, консервацію, реставрацію, експозиційну музейну



інтерпретацію, подальше використання як об'єктів музейного показу. У цьому значенні термін уперше застосував пам'яткознавець Ф. Шміт у 1929 р. Поширився термін у другій половині ХХ ст. як такий, що стосується будь-яких об'єктів музейного значення: рухомих (культурних цінностей); нерухомих (пам'яток культурної спадщини); нематеріальної культурної спадщини; природного й антропогенного середовища (музеї просто неба, екомузеї, заповідники, національні парки).

Під цим терміном розуміють також перетворення на музей пам'ятки архітектури, яку зберігають в автентичному вигляді в тому архітектурному середовищі, в якому її створено (музеефікація архітектурна). Так музеефікують окремі пам'ятки, їхні комплекси, ансамблі (замки, фортеці, монастирі, садиби), історичні центри міст чи їхні частини (як приклад, садиба в Качанівці). Здебільшого музеефікація архітектурна застосовується щодо пам'яток всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (Київ: собор Святої Софії та прилеглі монастирські будівлі, Києво-Печерська лавра, ін.).

Термін «музеефікація» визначають також як сукупність науково обґрунтованих заходів щодо приведення об'єктів культурної спадщини у стан, придатний для екскурсійного відвідування. Основним принципом виконання заходів на пам'ятці, яка підлягає музеефікації, є збереження її *in situ* (на місці) в автентичному стані, зафіксованому обліковою документацією (як приклад, залишки палацу Б. Хмельницького в с. Суботові Черкаської області).

Методика музеефікації пам'яток археології та архітектури дещо відмінна, проте спільною є спрямованість на ознайомлення громадськості з витоками та еволюцією суспільства, його культурною спадщиною, а також на усвідомлення необхідності збереження для теперішнього і прийдешніх поколінь об'єктів нерухомої культурної спадщини. Для пам'яток археології найдоцільнішою є музеефікація в межах історико-археологічних заповідників (Національний заповідник «Херсонес Таврійський») чи археологічних парків, територія яких дозволяє експонувати об'єкти в контексті їхнього середовища,

виконувати на окремих ділянках поряд із пам'ятками реконструкцію їх, відтворювати традиційну флору та фауну.

**МУЗЕЄФІКАЦІЯ АРХІТЕКТУРНОЇ ПАМ'ЯТКИ** – це один із напрямів музейної діяльності та охорони пам'яток, сутність якого полягає у перетворенні нерухомих пам'яток історії і культури, а також природних об'єктів в об'єкти музейного показу. Музеєфікація стала невід'ємною складовою сучасної музейної практики. Процес перетворення рухомих і нерухомих пам'яток історії, природи на об'єкт музейного показу передбачає дослідження пам'ятки, її консервацію і реставрацію, збереження та відтворення художньо-архітектурних інтер'єрів, природного та культурно-історичного середовища, інтерпретацію пам'ятки за допомогою організації постійних експозицій і виставок, а також організацію необхідних умов її огляду. Особливу групу у межах музеєфікації нерухомих пам'яток складають меморіальні об'єкти, цінність яких швидко визнається суспільством.

**НЕМАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА.** У ст. 2 Конвенції ЮНЕСКО дається таке визначення нематеріальної культурної спадщини: «Нематеріальна культурна спадщина означає звичаї, форми представлення та вираження, знання і навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти і культурні ареали, визнані спільнотами, групами та в деяких випадках – окремими особами як частина їхньої культурної спадщини. Така нематеріальна культурна спадщина, що передається від покоління до покоління, постійно відтворюється співтовариствами і групами залежно від навколишнього середовища, їх взаємодії з природою та їх історії і формує у них почуття самобутності і наступності, сприяючи цим самим повазі до культурної різноманітності та творчості людини. Для цілей цієї Конвенції береться до уваги лише нематеріальна культурна спадщина, яка узгоджується з існуючими міжнародно-правовими актами з прав людини та вимогами взаємної поваги між спільнотами, групами і окремими особами, а також сталого розвитку» [Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини, 2003].

**НЕРУХОМИЙ ОБ'ЄКТ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ (нерухома пам'ятка)** – це об'єкт культурної спадщини, який не може бути перенесений на інше місце без втрати його цінності з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду та збереження своєї автентичності.

**ОБ'ЄКТ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ** – це визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність.

**ОХОРОНА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ** – це система правових, організаційних, фінансових, матеріально-технічних, містобудівних, інформаційних та інших заходів з обліку (виявлення, наукове вивчення, класифікація, державна реєстрація), запобігання руйнування або заподіяння шкоди, забезпечення захисту, збереження, утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, ремонту, реабілітації, пристосування та музеєфікації об'єктів культурної спадщини.

**ПАМ'ЯТКА** – предмет духовної або матеріальної культури минулого, унікальний об'єкт природи чи цивілізації, який становить наукову, пізнавальну та естетичну цінність. Пам'ятки поділяють на рухомі і нерухомі.

**ПАМ'ЯТКИ АРХІТЕКТУРИ** – один із різновидів об'єктів культурної спадщини, високохудожні архітектурні твори, збудовані у минулі історичні періоди. Хронологічна дистанція має складати понад 40–50 років від сучасного моменту, споруда повинна оцінюватися передовсім з точки зору співвідношення просторів і мас, мистецького вирішення екстер'єру та інтер'єру. Це окремі будівлі, споруди, що повністю або частково збереглися в автентичному стані і характеризуються відзнаками певної культури, епохи,

певних стилів, традицій, будівельних технологій або є творами відомих авторів.

За статусом архітектурні пам'ятки поділяють на: місцевого значення; національного значення; міжнародного значення; невиявлені, але гідні статусу пам'ятки. Три перші категорії підлягають обліку і державній охороні. Невиявлені, але гідні статусу пам'ятки постійно поповнюють списки (переліки) перших трьох категорій. Статус пам'ятки архітектури отримують споруди як сивої давнини (Акрополь, Теотіуакан, Боробудур), так і нестарі споруди (Нотр-Дам-дю-О або каплиця Роншан Ле Корбюзьє) в залежності від унікальності і впливу на мистецьку ситуацію.

Статус пам'ятки архітектури може отримати об'єкт, незалежно він попередньої функції (сакральної, військово-оборонної чи цивільної, житлової, торговельної). Пам'ятка архітектури завжди має унікальні якості завдяки неповторності форм, інженерної конструкції, обробки будівельних матеріалів, їх комбінації чи використання, декору (мозаїка, рельєф, фреска, ліплення тощо).

У Державному реєстрі нерухомих пам'яток України значна кількість пам'яток містобудування одночасно є також пам'ятками містобудування, окремі – пам'ятками історії

**ПРИСТОСУВАННЯ ОБ'ЄКТА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ** – це сукупність науково-дослідних, проектних, вишукувальних і виробничих робіт щодо створення умов для сучасного використання об'єкта культурної спадщини без зміни притаманних йому властивостей, які є предметом охорони об'єкта культурної спадщини, у тому числі реставрація елементів, які становлять історико-культурну цінність.

**РЕАБІЛІТАЦІЯ** – це сукупність науково обґрунтованих заходів щодо відновлення культурних та функціональних властивостей об'єктів культурної спадщини.

**РЕВІТАЛІЗАЦІЯ** – (від лат. *re* ... – відновлення та *vita* – життя, дослівно: *повернення життя*) – поняття, що використовується в науковій і

практичній діяльності, яке характеризує процеси відновлення, оживлення, відтворення. Під цим терміном розуміється відновлення занедбаних переважно старих промислових споруд та просторів, індустріальних районів у містах, але не в плані відродження виробництва, а здебільшого шляхом їхньої реорганізації на технологічні хаби, культурні та туристичні об'єкти. Ревіталізація – це нова культура у старих спорудах та місток між минулим та теперішнім.

**РЕКОНСТРУКЦІЯ ПАМ'ЯТКИ** – (від лат. *Reconstructio* – відбудова) – багатозначний термін в архітектурі й містобудуванні. Щодо охорони об'єктів культурної спадщини вживається в наступних значеннях:

1) Відтворення на підставі наукових досліджень композиції, архітектурної форми, декору пам'яток архітектури, старовинних будівель, споруд, комплексів, ансамблів, історичних центрів міст або їхніх частин, які втратили частково чи повністю свій первісний вигляд. Реконструкцію виконують шляхом вивчення натурних залишків об'єктів, виконання археологічних та історико-архітектурних досліджень із залученням архівних, бібліографічних, іконографічних джерел. Візуалізація результатів такої реконструкції можлива у матеріальній і віртуальній формах – як архітектурний кресленик, макет або з використанням новітніх електронних пристроїв та інформаційних технологій – у вигляді динамічних об'ємних комп'ютерних зображень, які можна роздивлятися з усіх сторін при різних режимах освітлення.

2) Архітектурний кресленик або макет, що відтворює первісний (або на певний історичний період) вигляд пам'ятки архітектури, старовинної будівлі, споруди, комплексу, ансамблю, історичного центру міста або його частини.

3) У містобудуванні застосовується поняття комплексної реконструкції історичних міст, їхніх частин. Метою комплексної реконструкції є:

- забезпечення сприятливого середовища життєдіяльності;
- розвиток різноманітних форм громадської активності;

- підтримання житлової функції історичних центрів міст і підвищення комфортності проживання в них.

При цьому керуються принципом підпорядкування сучасних функцій і потреб вимогам охорони культурної спадщини, можливостям її використання. Основний зміст комплексної реконструкції визначається цілісним містобудівним середовищним підходом до перетворень у межах історичних міст чи їхніх районів. Комплексна реконструкція передбачає взаємопов'язану за метою, завданнями, змістом і термінами реалізації послідовність заходів – наукові дослідження, проектування, планування, фінансування і реалізацію запланованих перетворень.

П'ять методичних засад комплексної реконструкції:

1. Пріоритетність збереження нерухомої культурної спадщини.
2. Включення реконструкції у загальний процес соціально-економічного розвитку міста.
3. Програмно-цільовий підхід.
4. Міждисциплінарність і міжвідомчість.
5. Диференціація і плюралізм конкретних вирішень.

Завдання комплексної реконструкції:

- виділення історичних містобудівних утворень (кварталів, їхніх груп, вулиць, площ), що підлягають комплексній реконструкції, як цілісних об'єктів;
- визначення територій регенерації, обмежених і активних перетворень;
- складання перспективних планів археологічних розкопок, що узгоджуються з планами реконструктивних робіт;
- складання планів реставрації пам'яток з урахуванням програми комплексної реконструкції.

До програми комплексної реконструкції міст із особливо цінною культурною спадщиною входить програма (план) розвитку інфраструктури туризму.

Комплексна реконструкція передбачає виконання такого комплексу практичних заходів:

- реставрація і реабілітація пам'яток культурної спадщини;
- модернізація і капітальний ремонт масової історичної забудови;
- вибіркоче знесення амортизованих малоцінних будівель і нове компенсаційне будівництво;
- розвиток інженерної інфраструктури і транспортних мереж;
- озеленення і благоустрій території, забезпечення задовільного екологічного стану довкілля.

Коректне виконання цих заходів дозволяє досягнути таких результатів:

- збереження і примноження культурно-історичного потенціалу міста;
- створення сприятливих умов функціонування історичних центрів і районів міста;
- забезпечення гармонійного поєднання нових будівель з історичним архітектурним середовищем.

За ступенем радикальності перетворень розрізняють такі реконструктивні заходи:

- збереження (містобудівна консервація) забудови з можливим відтворенням утрачених елементів, реставрацією пам'яток і влаштуванням прихованих систем інженерного устаткування;
- оновлення (реконструкція) забудови з компенсаційним новим будівництвом;
- перетворення забудови зі збереженням вуличного розпланування і новим будівництвом, регульованим за висотою та іншими параметрами.

Комплексна реконструкція в останній чверті ХХ – на початку ХХІ ст. успішно застосовувалася в багатьох історичних містах Європи: Вільнюсі, Ризі, Таллінні, Гданську, Берліні, Дрездені, Тбілісі, ін. В Україні ця практика не набула поширення.

**РЕМОНТ ОБ'ЄКТА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ** – це сукупність проєктних, вишукувальних і виробничих робіт, спрямованих на покращення технічного стану та підтримання в експлуатаційному стані об'єкта культурної спадщини без зміни властивостей, які є предметом його охорони. Тобто, ремонт пам'яток передбачає покращення їх технічного стану і експлуатаційних якостей без змін існуючого архітектурного вигляду.

**РЕСТАВРАЦІЯ ПАМ'ЯТОК** – це сукупність науково обґрунтованих заходів щодо укріплення (консервації) фізичного стану, розкриття найбільш характерних ознак, відновлення втрачених або пошкоджених елементів пам'ятки із забезпеченням збереження її автентичності. Реставрація передбачає проведення таких видів робіт: фрагментарна реставрація (у т. ч. часткове відтворення); цілісна реставрація (у т. ч. повне відтворення).

**СПИСОК СВІТОВОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО** – видатні культурні і природні цінності, що вважаються надбанням усього людства. Ці цінності перелічені у Списку ЮНЕСКО.

**ТИПИ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ** – це відповідна класифікація згідно Закону України «Про охорону культурної спадщини» (2000 р. із змінами і доповненнями). *За типами об'єкти культурної спадщини поділяються на:* **споруди (витвори)** – твори архітектури та інженерного мистецтва, твори монументальної скульптури та монументального малярства, археологічні об'єкти, печери з наявними свідченнями життєдіяльності людини, будівлі або приміщення в них, що зберегли автентичні свідчення про визначні історичні події, життя та діяльність відомих осіб; **комплекси (ансамблі)** – топографічно визначені сукупності окремих або поєднаних між собою об'єктів культурної спадщини; **визначні місця** – зони або ландшафти, природно-антропогенні витвори, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду.



**ТУРИСТ (МАНДРІВНИК)** – особа, яка здійснює подорож по Україні або до іншої країни з не забороненою законом країни перебування метою на термін від 24 годин до одного року без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із зобов'язанням залишити країну або місце перебування в зазначений термін (із Закону України «Про туризм»).

**ТУРИСТИЧНА ІНДУСТРІЯ** – сукупність різних суб'єктів туристичної діяльності (готелі, туристичні комплекси, кемпінги, мотелі, пансіонати, підприємства харчування, транспорту, заклади культури, спорту тощо), які забезпечують прийом, обслуговування та перевезення туристів.

**ТУРИСТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ** – це спеціалізована установа, яка забезпечує підготовку та проведення туристичних подорожей і цим самим сприяє розвитку туризму, у тому числі замкового, на національному та міжнародному рівнях.

**ТУРИСТИЧНИЙ (ТУРИСТИЧНО-ЕКСКУРСІЙНИЙ) МАРШРУТ** – це попередньо спланована подорож, яка може охоплювати один або декілька туристських шляхів і характеризується визначенням порядком відвідування туристами певних географічних пунктів і пам'яток, у тому числі замків і замкових комплексів.

**ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНІ ЗОНИ** – вільні економічні зони, які створюються в регіонах, що мають багатий природний, рекреаційний та історико-культурний потенціал, з метою ефективного його використання і збереження, а також активізації підприємницької діяльності (в тому числі із залученням іноземних інвесторів) у сфері рекреаційно-туристичного бізнесу.